

ნაილე მიქელაძე

ფილოლოგიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის
ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი;
საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ტბელ აბუსერისძის
სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი,
ელფოსტა: naile.mikeladze@bsu.edu.ge
ORCID: 0009-0009-5458-5191

ჯემალ მიქელაძე

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის
ეთნოლოგიისა და სოციოლოგიური კვლევის
განყოფილების მეცნიერი თანამშრომელი
jemail.mikeladze140@gmail.com
ORCID: 0009-0003-3730-6089

აბსტრაქტი: წარმოდგენილ თემაში საუბარია ვეფხვის სახე-სიმბოლოზე ქართულ მწერლობასა და ხელოვნებაში. ეგვიპტური ელემენტები ქართულ ხელოვნებაში ოდითგანვე ფართოდ იყო გამოყენებული, რომლებიც ასახავდა ამა თუ იმ კულტურის ისტორიას. კვლევათა მიხედვით, ვეფხვის სახე-სიმბოლო გვხვდება ეგვიპტურ, ბერძნულ, შუმერულ და სხვათა მწერლობასა და ხელოვნებაში. ამ სიმბოლოს საქართველოში ოდითგანვე განსაკუთრებული დატვირთვა ჰქონდა, როგორც წარმართულ, ასევე ქრისტიანულ რელიგიაში. არსებობს მრავალი საინტერესო დეტალი, რომლებიც ერთხელ კიდევ ხაზს უსვამს იმას, რომ ქართველებსა და ეგვიპტელებს შორის ოდითგანვე არსებობდა კავშირები, რომლებმაც გამოხატულება პოვა ქართულ კულტურაში. თუმცა აქვე ისიცაა აღსანიშნავი, რომ ვეფხვის სიმბოლოს უძველეს ქართულ რწმენა-წარმოდგენებში, ხალხურ სიტყვიერებაშიც ეძებნებოდა ფესვები.

ამდენად, ქართულ ეპოსს მრავლად მოეძებნება პარალელები მსოფლიო კულტურის ძეგლებში. იეროგლიფები, პირამიდები, ღმერთები, ფარაონები, სარკოფაგები, მათზე გამოსახული სურათები, სცენები ერთხელ კიდევ გვაახლოებს ეგვიპტური ცივილიზაციის უნიკალურობასთან. ყოველივე კი ცხადყოფს ქართულ-ეგვიპტური რეალიების უწყვეტ არსებობას.

საკვანძო სიტყვები: სახე-სიმბოლო, ეგვიპტე, საქართველო, ვეფხვი, ჯიქი, ტრადიციები, მითები, სამოსი.

* * *

შესავალი: მითოსის, პოეზიის, ლიტერატურის, ხელოვნების ურთიერთკავშირს, ურთიერთმიმართების დადგენას, ოდითგანვე განიხილავდნენ მეცნიერები. მითოსს, განიხილავდნენ როგორც ნიადაგს, საიდანაც აღმოცენდა ხელოვნება, პოეზია და სხვ. ვინაიდან მხატვრული აზროვნება კაცობრიობის განვითარების უადრეს ეტაპებზე მითოსის ფორმით ვლინდებოდა, რასაც განაპირობებდა რელიგიური ცნობიერება. ფარაონების ქვეყანა, ეგვიპტე სავსეა წარმოუდგენელი სიუჟეტებითა და სიმბოლოებით. უძველესი ეგვიპტის ცივილიზაციამ ათასეული წლის წინ ისტორიული ჩანაწერების კვალი დატოვა. ძველი ეგვიპტის მითოლოგია სავსეა მითოლოგემებით. მათი ისტორიის უმეტესი ნაწილი გადამონმებადი ფაქტების ნაზავს წარმოადგენს. მათ შორის ის მითები, რომლებსაც ძველი ეგვიპტელები იყენებდნენ. ყურადსაღებია, ის ფაქტი, რომ მათ ბევრი რამ აქვთ საერთო ქართულ ხელოვნებასა თუ ლიტერატურაში.

მსჯელობა: გლობალური ტექნოლოგიების სამყარომ შეცვალა ადამიანთა რწმენა-წარმოდგენები, დამოკიდებულებები რიგი საკითხებისადმი. დღეს 21-ე საუკუნის თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნენი თვლიან, რომ სწორედ „მითოსა და მეტაფორაში მჟღავნდება დანიშნულება და ფუნქცია ლიტერატურისა“ (Widengran, G 1965: 160, 209).

საყოველთაოდაა აღიარებული, რომ ეგვიპტის კულტურა უდიდესი საზრდოა მსოფლიო კულტურისა. ასევე არსებობს კვლევებიც, რომლებიც ერთხელ კიდევ ცხადყოფს მის უნიკალურობას. მისი იეროგლიფები, სახე-სიმბოლოები და ზოგადად კულტურა არეკლილია მთელი მსოფლიოს მწერლობასა თუ ხელოვნებაში. ამ მხრივ საქართველო ერთ-ერთი იმათგანია, რომელიც აქტიურად იყენებს უძველესი ცივილიზაციის მონაპოვარს. ნამდვილად, „გასაოცარი საგანძურია – უძველესი ეგვიპტე“, რომელიც უხსოვარი დროის სამყაროსა და მის საიდუმლოებებში გამოგზაურებს. შთამბეჭდავია აკლდამები და იქ გამოსახული სცენები, რომლებიც მეფეთა ცხოვრების, გარდაცვლილთა სულების, ღვთაებებისა და ქურუმთა ცხოვრებას მოგვითხრობს.

მითოსა და უძველეს ლიტერატურულ ნაწარმოებებში, ეგვიპტურ სცენებში ვეფხვის ტყავს მრავალმხრივი სიმბოლური დატვირთვა ჰქონდა. კერძოდ, მისი დატვირთვა მეფეთა, ქურუმთა და ღვთაებათა შესამოსელში გამოიხატებოდა. „ვეფხვი სიამში, ჩინეთში, ბირმასა და სხვა ქვეყნებში ძლიერების სიმბოლოდ ითვლებოდა. ვეფხვის ტყავით არიან მოსილნი აღმოსავლური ღვთაება ტარჰუ, ამინდისა და ჭექა-ქუხილის ღმერთი, აზიის უძველესი გმირი – ბესი, შუმერული მითოსის გილგამეში, „ილიადასა“ და „შაჰ-ნამეს“ გმირები. პინდარეს მეოთხე ოდაში იაზონი მოხსენიებულია ვეფხისტყაოსან რაინდად. დიონისეს ეტლში ვეფხვები არიან შებმულნი და თავადაც ვეფხვის ტყავით არის შემოსილი. ინდურ საგებში შივას მეუღლე – შაკტი ამხედრებულია ვეფხვებზე (ადამიანური ვნებების განსახიერებაზე), რომლებიც მას შეუძლია გაათავისუფლოს ან დაიმორჩილოს. შივას დასამარცხებლად ძველმა ბრძენკაცებმა შექმნეს საშინელი ვეფხვი, მაგრამ შივამ მოკლა იგი და მისი ტყავით შეიმოსა. <http://literaturatmcodneoba.tsu.ge>

ვეფხვის სიმბოლოს რომ უძველესი დროიდან ეძებნება ფესვები, ამაზედ აღარავინ დავობს. ჩვენი კვლევის საგანი კი ეგვიპტურ-ქართული სახე-სიმბოლოებია. საყოველთაოდაა აღიარებული ზოგადქართულ თუ მსოფლიო მწერლობაში, რომ ვეფხვი ფშავ-ხევსურული ფოლკლორული მასალების მიხედვით საკრალურია.

ამ საკითხებს დეტალურად განიხილავს ზვიად გამსახურდია თავის წიგნში „ვეფხისტყაოსნის სახისმეტყველება“, რომელშიც ავტორი სხვა საკითხებთან ერთად საუბრობს აღნიშნულ თემაზე. ზვიად გამსახურდიას აზრით, ვეფხის სიმბოლიკასთან დაკავშირებული მითები, უძველეს, მცირეაზიურ კულტურებთან გვაკავშირებს. და ხაზს უსვამს მის ეტიმოლოგიასა და გენეზისს წარმართულ რწმენა-წარმოდგენებთან. მისი აზრით: „ვეფხი უფრო ბნელის და ახალი მთვარის სიმბოლიკას ენათესავება. ვეფხის ტყავი კი სიმბოლოა სამეფო ინიციაციისა, ვინაიდან დაკავშირებულია შობასთან და ხელახლა შობასთან. ინიციაციამილ ადებტს ამიტომ ეწოდება „ორგზის შობილი“. ეგვიპტურ იეროგლიფებზე იეროგლიფებზე სამი ურთიერთგადაჭდობილი ვეფხის ტყავი ნიშნავს „შობას“, აგრეთვე უკავშირდება სიტყვებს: „ჩასახვა“, „ზრდა“, „ყრმა“, საერთოდ ფორმირებას. ძველ ეგვიპტეში არსებობდა ინიციაციური იტუალი ვეფხის ტყავში გასვლისა, რომელსაც გადიოდნენ ფარაონები და ქურუმნი გასაჭაბუკებლად, სულიერი სიბრძნის მისაღწევად. იგივე რიტუალს გადიოდნენ შაჰ-ნამეს მითური პირველმეფე და პირველ-კაცი ქეიუმარსი და მისი ქვეშევრდომნი, რომელნიც გაძლიერდნენ და დაბრძენდნენ მას შემდგომ, რაც ქეიუმარსმა ვეფხის ტყავები ჰმოსა მათ. შემდეგში ეს რიტუალი შესცვალა ე. წ. მულაკრუმმა, ანუ მიმსგავსებამ, და ბოლოს შემორჩა მხოლოდ ვეფხის კუდი, რომელსაც წელზე ირტყამდნენ მეფეები. ანალოგიური რიტუალები არსებობდა სხვა ცხოველების ტყავებზეც, რაც დამოკიდებული იყო ტოტემურ მოყენებაზეც და უკავშირდებოდა ტყავის სიმბოლიზმს Engn.e11 1.,-Studies in Divine Kingship, London, 1987. ინიციაციური რიტუალია სამხედრო – დერვიშულ ორდენებში აგრეთვე ტყავზე ჯდომა, რომლის ტექნიკური ტერმინია ახალ-სპარსული post-nisin). გავიხსენოთ, რომ ტარიელი არა მარტო ატარებდა ვეფხის ტყავის კაბას, არამედ ვეფხის ტყავის ნატებზე ჯდებოდა ხოლმე: მან ქალმან ქვეშე დაუგო ვეფხის ტყავისა ნატები.

ძველეგვიპტურ მისტიკებში მეფე, ფარაონი ვლებოდა ჰორუსად, რომელიც არის სამყაროს უფალი, ციური ღმერთი, აპეპ გველის, ე. ი. სიბნელის მკვლელი, – მიმართავენ უშუალოდ, როგორც

ჰორუსს და მოელიან (H. Frankfort, მისგან ყოველივე იმას, რაც მოსალოდნელია ღვთისაგან kfort, Kingship and the Gods, London, 1969). (გამსახურდია, 1991:190-191).

ნიშანდობლივია, ძველ ეგვიპტურ ფარაონთა მეტამორფოზა, რომელიც ისევ და ისევ ვეფხვის სიმბოლოსთანაა კავშირში. სწორედ: „მითოლოგიაში ბნელის სიმბოლიკას უკავშირდება და თავისი ერთ-ერთი ასპექტით შეესაბამება სულის ბნელს, ქვენა ინსტიქტებს, ინდურ ტამასს (მსგავსი სიმბოლია აგრეთვე დანტეს ღვთაებრივი კომედიის ვეფხი და აპოკალიფსური მხეცი ვეფხის სახისა). ყურადსაღებია— „ელინურ მითოლოგიაში ვეფხის სახე, რომელიც დემეტრე-პერსეფონესთან და დიონისესთან დაკავშირებული ცხოველია. ამასთან არსებითი მნიშვნელობა როდი აქვს იმას, თუ ვეფხის რომელი სახეობი ფიგურირებს: ტიგრი თუ ლეოპარდი, ანუ პანტერა. კლეოფადრეს ნახატზე, მაგალითად, დიონისეს ზოლებიანი ტიგრის ტყავი აქვს მოსხმული, ეგვიპტის ქურუმები კი უპირატესად ლეოპარდის ტყავს იხსამენ. ქართული სიტყვა „ვეფხი“ ორივეს აღმნიშვნელია. მთავარია ამ ცხოველის ბუნება და გარეგნობა, რაც ამოსავალი წერტილია მისი სიმბოლოდ გამოყენებისას (იქვე, 192). საყურადღებოა ისიც, რომ „ქრისტიანულ ლიტერატურაში ვეფხი პირველად გვხვდება იოანეს აპოკალიფსისში. ეს აშკარად ლეოპარდია παράδει, გ. მთაწმინდელისეულ ქართულ თარგმანში „ვეფხი“ იხმარება, ინგლისურ თარგმანში leopard, ლათინურ თარგმანში panthera, რუსულ თარგმანში Gape და ა. შ. „და მხეცი იგი რომელ ვიხილე, იყო მსგავსი ვეფხისა“ (გამოცხ. 13. 2)9 (იქვე, 192).

ქართულ სინამდვილეში დღემდე საკამათოა, ვეფხისტყაოსნის გმირის სამოსის, ტყავის ანუ ცხოველის სახელწოდება. ნაწილი ვეფხვს, ნაწილი ჯიქს, ნაწილი კი ავაზას სახელით მოიხსენიებს. ამ საკითხთან დაკავშირებით, საყურადღებოა, ლუიჯი მაგაროტოს ნაშრომი „ვეფხის მნიშვნელობა შოთა რუსთაველის ვეფხისტყაოსანში „სადაც საფუძვლიანად განიხილავს სიტყვა ვეფხვის ეტიმოლოგიურ წარმომავლობას: „რუსთაველი უძველეს სიტყვას ვეფხ-ი (თანამედროვე ქართულში ვეფხვ-ი) იყენებს ჯიქის/ავაზის მნიშვნელობით, რომელიც, მეცნიერული თვალსაზრისით, ერთსა და იმავე ცხოველს აღნიშნავს (Felis pardus, ამჟამად Panthera pard... იქვე დასძენს შოთა რუსთაველის (ან რუსთაველის, როგორც თავად მიუთითებს) მიერ 1190 წელს შექმნილი ცნობილი პოემის სათაურის – ვეფხისტყაოსნის პირდაპირი თარგმანი გახლავთ „ვეფხისტყავიანი ჭაბუკი“ და იგი ყველა წამყვან ევროპულ ენაზე ითარგმნება, როგორც ავაზის – (ვეფხვის-) ტყავიანი კაცი (ბატონი, რაინდი). თუ რომელ ვარიანტს აირჩევს მთარგმნელი: კაცს, ბატონსა თუ რაინდს, მის ესთეტიკურ მრწამსზეა დამოკიდებული; სათაურის ზოგადი მნიშვნელობა ამით არ იცვლება. მეორე მხრივ, უფრო მნიშვნელოვანია ის, თუ როგორ თარგმნის მთარგმნელი ვეფხ-ს, როგორც ავაზას/ჯიქსა თუ როგორც ვეფხვს. მართალია, რომ ყველა შემთხვევაში ვსაუბრობთ კატისებრთა ოჯახის წარმომადგენელ ორ ცხოველზე, თუმცა ავაზას დანიშნული ბენვი აქვს, ხოლო ვეფხვს – ზოლიანი. რატომ უნდა, ვეფხისტყაოსნის მთარგმნელებს კავშირი ქენებოდათ ინფორმანტებთან, მაგრამ როგორ მოხდა, რომ ზოგმა მათგანმა ვეფხ-ის ეკვივალენტად ავაზა ირჩია და ზოგმა კი ვეფხვი? (ლუიჯი მაგაროტოს, ვეფხის მნიშვნელობა შოთა რუსთაველის ვეფხისტყაოსანში“ <http://kartvelologi.tsu.ge/public/ge>

გამსახურდიას აზრით, „ცხადია, პოემის სახელწოდება მისი ერთ-ერთი მთავარი გმირის – ტარიელის სამოსელმა განაპირობა: „მას ტანსა კაბა ემოსა, გარე-თმა ვეფხის ტყავისა“. ე.ი. ეს კაბა იყო ვეფხვის ტყავისა, ისევე როგორც ქეიუმარსის და როსტომის სამოსელი (აღსანიშნავია, რომ ერთ-ერთ სპარსულ ხელნაწერზე, რომელიც დაცულია ლენინგრადის სალტიკოვ-შჩედრინის ბიბლიოთეკაში, მითური პირველკაცი, პირველმეფე ქეიმუარსი გამოსახულია ვეფხვის ტყავის კაბაში, თავის ვეფხისტყაოსან ქვეშერდომებთან ერთად. იგი ზის ვეფხვის ტყავზე, წყლის პირად, ცხოვრების ხის ძირში, ხოლო მის მახლობლად, ერთი მისი ქვეშერდომთაგანი, ისიც ვეფხისტყაოსანი, ეჭიდება ვეფხვს. ასეთსავე კაბაშია გამონწყობილი ტარიელი S-5006 ხელნაწერის მინიატურებზე, რომელნიც ორი უცნობი მხატვრის მიერ არის შესრულებული... (გამსახურდია, 1991:206-207)

ფრანგი მკვლევარი ლუიჯი მაგაროტო საფუძვლიანი არგუმენტებითა და მაგალითებით ასაბუთებს, რომ ვეფხვში მოიაზრებოდა ჯიქი/ავაზა. თუმცა იქვე სვამს შეკითხვას, „როგორ მოხდა, რომ ზოგმა მათგანმა ვეფხ-ის ეკვივალენტად ავაზა ირჩია და ზოგმა კი ვეფხვი? ყოველივეს კი მკვლევარი თავად ხსნის: „რუსთაველის პოემის სათაურის ერთ-ერთი საუკეთესო თარგმანი ეკუთვნის

ცნობილ პოეტს კონსტანტინ ბალმონტს (1867-1942 წწ.), რომელმაც იგი რუსულში გადაიტანა როგორც *Nosiashchii barsovu shkuru* (ის, ვისაც ჯიქის/ავაზის ტყავი აცვია). რუსულ ენაში ტერმინების – ჯიქისა და ავაზის პარალელურად არსებობს სიტყვა *bars* (რომელიც აღნიშნავს ორივე ცხოველს, როგორც ჯიქს, ისე ავაზას). სწორედ ამ სიტყვისგან მოდის ზედსართავი *barsovyj*, რომელსაც იყენებს ბალმონტი. სარწმუნოა, რომ ეს უკანასკნელი ტერმინი, რომელიც ორივეს – ავაზასა და ჯიქს აღნიშნავდა, რუსულში ძველი თურქული ტერმინიდან *bārs* შევიდა არაუადრეს XVI ს-სა. თურქული სიტყვა *bārs* ხეთური ძირიდან *parš* – უნდა მოდიოდეს, რომელიც აქ, თავის მხრივ, ირანულიდან დამკვიდრდა (*pārs/fārs*). ეს სიტყვა აღნიშნავდა მხოლოდ ჯიქს/ავაზას, ვინაიდან თურქული ტრადიციის მიხედვით, დიდი ზომის, დანიშნული ბენვის მქონე კატისებრის თაყვანისცემა გვევლინებოდა უპირატეს, განსაკუთრებულ ნიშნად, რაც დასტურდება სამხრეთ ანატოლიის სოფელ ჩათალ ჰუიუკში აღმოჩენილი ნახატებით (VIII-VI ათასწლეული). მოგვიანებით, ლექსემა *bārs*-მა თურქულში ვეფხვის მნიშვნელობაც მიიღო, თუმცა რუსულ ენაში მხოლოდ ჯიქის/ავაზის მნიშვნელობით შევიდა (გამყრელიძე, თ. ივანოვი, ვ. „Indoevropskij jazyk i Indoevropcy“. Rekonstrukcija i istoriko-tipologičeskij prajazyka i protokul'tury, II, Izdatel'stvo Tbilisskogo Universiteta, Tb., 1984, გვ. 500-507). <http://kartvelologi.tsu.ge>

თანამედროვე ქართულ სივრცეში ვეფხის ტყავი ასოცირდება ვეფხვთან, თუმცა კვლევები სულ სხვა რამეს ცხადყოფენ. ერთი კია, რომ ვეფხვის//ჯიქის//ავაზას ტყავი ოდითგანვე ითვლებოდა ღვთაებრივ სამოსად და მას სიმბოლური დატვირთვა ჰქონდა. ასევე საინტერესოა, სიმბოლოთა ენციკლოპედიაში წარმოდგენილი განმარტება ვეფხვის სიმბოლოსთან დაკავშირებით: „ვეფხისტყაოსნის“ სამშობლოში უთუოდ მართებული იქნება, ვეფხვის სიმბოლიკა სწორედ რუსთველისეულის სახისმეტყველებით დავიწყოთ: ვეფხვის „მშვენიერი სახე“ ამ პოემაში ნესტანის სიმბოლოა და სასონარკვეთილი, „ველად გაჭრილი“ ტარიელიც ამ ეგზოტიკური ცხოველის უცნაური სამოსითაა შემოსული; როგორც ვხედავთ, აქ ვეფხვი სრულყოფილ სილამაზეს, მაგრამ, იმავდროულად, მრისხანე, შეუპოვარ, დამოურჩილებელ ბუნებას განასახიერებს“ (აბზიანიძე, 2006: 74).

ბუნებრივია, ამ ტერმინთან დაკავშირებული გაუგებრობა გამოიწვია მწერლობასა და ხელოვნებაში შექმნილმა ნახატებმა, რომლებიც შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემებს დაერთო. მკვლევარი ლუიჯი მაგაროტო მსჯელობისას შენიშნავს: „შუა საუკუნეების არც ერთ მკითხველს არ გაუჩნდებოდა ეჭვი იმის შესახებ, თუ რომელ ცხოველს გულისხმობდა რუსთაველი ტერმინით *ვეფხ-ი*, რადგანაც XVI-XVII სს-ით დათარიღებულ ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერს დაერთულ მინიატიურებზე ტარიელს მხარზე მუდამ მოსხმული აქვს დანიშნული და არა ზოლიანი ცხოველის ტყავი. პოემის სხვადასხვა ბეჭდურ ვერსიაში სხვადასხვა მხატვრების მიერ შექმნილ ილუსტრაციებზე გამოსახულია უცნობი რაინდი, რომელსაც მხრებზე ცხოველის დანიშნული ტყავი აქვს მოსხმული. ეს ტრადიცია გრძელდება, სულ მცირე, უნგრელი მხატვრის – მიხაილ ზიჩის (1827-1906 წწ.) მიერ შექმნილი ილუსტრაციების გამოჩენამდე. ყოველ შემთხვევაში, XXს-ში ქართველი მხატვარი სერგო ქობულაძე (1909-1978 წწ.), რუსთაველის პოემის დასურათების დროს რაინდს ზურგს უფარავს კატისებრთა წარმომადგენლის ზოლიანი ტყავით დანიშნულის ნაცვლად. რატომ გახდა საჭირო ასეთი რადიკალური ცვლილება? საქმე ის არის, რომ სულ მცირე XX ს-ის დასაწყისიდან ლექსემა *ვეფხ-ი* კარგავს ჯიქისა და ვეფხვის ორაზროვან მნიშვნელობას, მაგრამ იძენს ვეფხვის მნიშვნელობას და დღეს ყველა ქართველისათვის ვეფხვ-ი მხოლოდ ერთი – ამ მნიშვნელობით იხმარება. შესაბამისად, ქართველი მხატვარი, სერგო ქობულაძე, რაინდის მიერ მხარზე მოსხმულ ტყავის მფლობელი ცხოველის ინტერპრეტირებას ახდენს XXს-ის ქართველის ლინგვისტური პერცეფციის პოზიციებიდან“ <http://kartvelologi.tsu.ge>

ამ ორივე მოვლენას გაცილებით უფრო ძველი წყარო აქვს. ქართველი მეცნიერები მ. წერეთელი და ტ. მარგველაშვილი ვეფხისტყაოსნის ფაბულას უკავშირებენ პრეისტორიული იაფეტიდების, პროტოკავკასიელების (გეორგიო-კავკასიელების) უძველეს საგას, რომელიც თავის მხრივ პრე-იაფეტური მატრიარქატის ეპოქის კულტურიდან იღებს სათავეს და არეკლილია „გილგამეშიანში“ და სხვა ლომისტყაოსან და „ვეფხისტყაოსან“ ჰეროსებში. (გამსახურდია, 1991: 206-207). ზვიად გამსახურდიას ეს მოსაზრება ეჭვქვეშ აყენებს იმ საკითხსაც რომ ვეფხისტყავის სიმბოლიკა წავიდა კავკასიიდან... კერძოდ იმონებს გამყრელიძისა და ივანოვის მოსაზრებებს „არქეოლოგიური

გათხრები ჩრდილოკავკასიაში ადასტურებენ, რომ ვეფხვი იყო ტოტემი პროტოქართული მოდგმის, ანუ იაფეტიდებისა (Georgica, 1936, London). იმავე საკითხს ეხმიანება თ. გამყრელიძე და ვ. ივანოვი თავიანთ ნიგნში „ინდოევროპელები“ (1985)(იქვე, 207).

ასევე ნიშანდობლივია და სიმბოლურია ისიც, რომ მას მარტო ხელოვნებისა და დამწერლობის მეფეები კი არა, მეფეთა ქურუმებიც ატარებდნენ. კერძოდ, „ეგვიპტეში ნეფერტიტის სამარხის კედელზე გიზაში აღმოჩენილია სურათი, რომელიც 4500 წელს ითვლის. მასზე გამოსახულია ნეფერტიტი, რომელიც ხელოვნებისა და დამწერლობის მფარველი ღმერთქალ სემატის ტაძრის ქურუმი იყო. ფრესკაზე მას ლეოპარდის ტყავის სამოსი აცვია, როგორც ღმერთქალს. ნახატზე ქურუმი ქალი დღესასწაულის მოლოდინშია აღბეჭდილი, რომელსაც მისი სული საიქიოში მოხვედრის შემდგომ მოელის.

ყურადსაღებია, ისიც, რომ რელიგიური თვალსაზრისით, საზოგადოების ნაწილი თვლიდა, რომ სასულიერო მწერლობისათვის მითოსი მიუღებელი იყო. თუმცა იყვნენ საეკლესიო თუ საზოგადო პირები, კერძოდ, ბასილი დიდი, რომელიც წერდა: „წარმართული მხატვრული ლიტერატურის ნიმუშებსაც ძალუძთ სულისთვის სარგებლობის მოტანა, მართებული წაკითხვის შემთხვევაში. ბასილი დიდი მოუწოდებს ახალგაზრდობას, დაენაფონ ამგვარ ლიტერატურას, ვინაიდან, მისი თქმით, ასეთ ნიგნებსაც შეეყავართ საზეო ცხოვრებაში, რამე თუ გვავითარებენ მათში დაფარული საიდუმლო მოძღვრებით“ (Росад, 1802. 52-55).

წარმართულ-ქრისტიანულ ხასიათს ატარებს ფშავ-ხევსურეთში შემონახული ლექსი, რომელიც წმინდა გიორგის ბრძოლას, ვაჟკაცობასა და ჩაცმულობას ეხება:

გიორგივ ნუ გაიქცევი,
სამძიმარ მოგდევს ხელაო,
გიორგი არ გაიქცევის
ტ ა ნ კ ა ბ ა ა ქ ვ ი ს ჭ რ ე ლ ა ო.

ბუნებრივია, ზვიად გამსახურდიას კვლევა სწორედ ამ და სხვა საკითხებს ითვალისწინებდა, როცა ვეფხისტყავეს სამოსის მაგიურ მნიშვნელობაზე საუბრობდა. კერძოდ, „ქეიუმარსის ქვეშევრდომებს ვეფხვის სამოსი ჰმატებდა ძალასა და სიბრძნეს, ძველევგობტელ ინიციანტს საზეო ცხოვრების ზიარად ხდიდა და მოასწავებდა მის „მეორედ შობას“, ანუ ინიციაციას. ასეთივე მაგიური მნიშვნელობა ჰქონდა ვეფხის ტყავის ალამს რამას მხედრობისათვის, როგორც მისი ძლევაშილობის სიმბოლოს. XIX ს. ფრანგი მეცნიერი ა. სენტ ივ დ'ალვეიერი აღნიშნავს: „საქართველოს ვეფხისტყავეიანი ჰეროსი სათავეს იღებს რამას ეპოქიდან, რომლის დროშაც ვეფხის ტყავისაგან იყო შეკერილი“ (Schelling F. W., Introduction a la Philosophie de la Mythologie, I-II, Paris, 1945.) (გამსახურდია, 1991:207).

ზემოთ ციტირებული ხევსურული სარიტუალო ლექსიდან ცხადი ხდება, რომ „ჭრელი კაბა“, რომელიც ჰმოსავს გიორგის, მისი ძლევაშილობის საწინდარია, იგი აძლევს მას სვეს, ძალას და შემართებას: გიორგი არ გაიქცევა, ვინაიდან მას „ტანთ კაბა აქვის ჭრელა“. ძნელი არ არის ამ „ჭრელა კაბაში“ ვიცნოთ ანტიურობის მზიური გმირის ჭრელი სამოსი, რომელიც ხშირად ვეფხის (პანთერას) ტყავისა იყო. (გავიხსენოთ აგრეთვე ბიბლიური იოსების ჭრელი სამოსის მნიშვნელობა და მისი შედარება ვეფხის ტყავთან ბასილი დიდის მიერ).

წმ. გიორგის იკონოგრაფიაში ძალზე იშვიათია კაბოსანი გიორგი. უმეტესწილად იგი გამოსახულია შეჭურვილი, აბჯროსანი მხედრის სახით. მაგრამ აურაცხელ ქართულ გამოსახულებებს შორის არის მცირედი გამონაკლისი, სადაც წმ. გიორგი კაბოსანია და ეს კაბა გვაგონებს სწორედ ვეფხის ტყავის კაბას. როდესაც წმ. გიორგი აბჯროსნად არის გამოსახული, როგორც წესი, აბჯარს მოკლე სახელოები აქვს (იდაყვებამდე) და თავად იგი, როგორც წესი, წელს ქვემოთ თითქმის არ ჩამოდის. ხირხონის X საუკუნის ჭედურ ხატზე კი წმ. გიორგის აცვია დაწინკლული, თითქოს და ვეფხის ტყავის ერთიანი კაბა, რომლის სახელოებიც მაჯებამდე ერთგვაროვანია და იგი ქვემოთ, ჩექმებამდე უწევს მას (იხ. გ. ჩუბინაშვილი, ქართული ოქრომჭედლობა, თბილისი, 1959, ტ. II). წმ. გიორგის ასეთივე სამოსი გვხვდება ზოგიერთ სვანურ ხატებზეც (იხ. იქვე). ხოლო უფრო მოგვიანებით, XII–XIII საუკუნეებში, ვეფხისტყავეისდარი დაწინკლული ქერეჭები აქვთ დრაკონებს, რომელთაც გმირავს

ნმ. გიორგი. ასევე მრავალძალის XI ს. ნმ. გიორგის ეკლესიის სამხრეთი კედლის რელიეფზე ნმ. გიორგი, ცხენზე ამხედრებული, შუბით კლავს დანინჯკლულ ვეფხს (და არა დრაკონს), რომელსაც ორი პატარა ფრთა აქვს. ეს ვეფხი დრაკონს არაფრით ჰგავს გარეგნულად. აქედან ცხადი ხდება, რომ ვეფხი დრაკონის სინონიმი ნმ. გიორგის იკონოგრაფიაში (იქვე, 207).

გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ ჩვენი ზეპირსიტყვიერების ნიალში იშვა გენიალური პოეტური ნაწარმოები „ვეფხვისა და მოყმის ბალადა“, სადაც არა მარტო სიმბოლოზე შეიძლება შევაჩეროთ ყურადღება, არამედ ქართველი ქალის დიდსულოვნებასა და სიდიადეზე. მას უდიდესი დატვირთვა ჰქონდა ქართულ ზეპირსიტყვიერებაში. მოკლული, დაგლეჯილი შვილის დედა, მის შვილთან ერთად დასტიროდა ვეფხვს და თანაუგრძნობდა ვეფხვის დედასაც:

ხან იფიქრებდა: „უდედოდ
გაზდა ვინა თქვა შვილისა?
იქნება ვეფხვის დედაი
ჩემებრ დღედაღამ ტირისა?
ნავიდ, მეც აიქ მივიდე,
სამძიმარ უთხრა ჭირისა.
ისიც მიაბოზს ამბავსა,
მეც უთხრა თავის შვილისა,
იმასაც ბრალი ექნების
უნყალოდ ხმლით დაჭრილისა“
(<https://www.aura.ge>)

ხალხური შემოქმედების საგანძურში კარგად იკვეთება „ღვთაებრივი“, „პატივდებული“ ცხოველისადმი განსხვავებული მიდგომა და პატივისცემა, რომელიც ამ ლექსის ტაეპებში იკითხება. ამირან არაბულის აზრით: „ვეფხვისა და მოყმის ბალადას“ ზემოქმედების ძალას მატებს ისიც, რომ მოყმის დედა თანაგრძნობას უცხადებს არა ადამიანს, არამედ მხეცს, ეს კი ჰუმანიზმის ბევრად უფრო აღმატებული გამოხატულებაა. სხვათა შორის, ხევსურეთში არსებობს მსგავსი სიუჟეტის ამსახველი ბალადა (მოგესხენებათ, ხალხური პოეზია განსაკუთრებით მთაშია დიდ სიმაღლეზე აზიდული). იყო ასეთი პიროვნება – მგელა ყურაულის ძე (ნამდვილი თუ მოგონილი, არ ვიცი). ერთხელ მან თავისი სოფლის სიახლოვეს, ქარაფებში ჩაიარა და იქ მძინარე ვეფხვი ნახა. ხმალი თან ჰქონდა და შეეძლო, მოეკლა, მაგრამ დაინდო და შეუძახა: „ადე, გაიღვიძეო“. ვეფხვმა გაიღვიძა, ისინი ერთმანეთს შეერკინნენ. მძინარე ვეფხვთან ბრძოლა კაი ყმის, ვაჟკაცის საკადრისი საქციელი არ იყო... დაუნერელი რაინდული კოდექსი გმირს გარკვეული წესებისა და ნორმების ზედმინევნით დაცვას ავალდებულებდა და თუკი გმირი ამ წესებს დაარღვევდა, იგი ისჯებოდა. „ვეფხვისა და მოყმის ბალადაში“ ადამიანი და ცხოველი თანაბარნი არიან, როგორც ვაჟკაცობის, გმირული სულისკვეთების გამოვლინებანი და გამოხატულებანი.

დაბოლოს, რაში მდგომარეობს ამგვარი შინაარსის ნაწარმოებების და, საზოგადოდ, მხატვრული სიტყვიერების დანიშნულება? კითხვაზე მკვლევარი პასუხობს: „ქართული ლიტერატურა და ხალხური შემოქმედება ჩვენთვის არის ის, რასაც უნდა ვეჭიდებოდეთ, რათა ჩვენს სულში ვზარდოთ სიკეთისა და სათნოების ულამაზესი მცენარე. უამისოდ უდაბნოს დაემსგავსებოდა ჩვენი ისედაც გაუდაბურებული ყოფა <https://karibche.ge/qristianuli-ckhovreba/qristianuli-khelovneba/745-iqneba>.

ნიშანდობლივია ის ფაქტიც, რომ მე-20 საუკუნის ქართველი პოეტები მწერლები პერიოდულად უბრუნდებოდნენ ვეფხვის სიმბოლიკას. ყურადსაღებია, ჟურნალ „მეოცნებე ნიამორებში“ გამოქვეყნებულ გიორგი ლეონიძის ლექსი „ვეფხვი“; გალაქტიონ ტაბიძის ლექსი „გააფთრებული რომ იყოს ვეფხვი“; ასევე „პოემა ვეფხვისას“ (1926 წ. საინტერესოა აგრეთვე პოეტი სიმბოლისტის – ვალერიან გაფრინდაშვილის ლექსი „ვეფხვები საუზმობენ სამხეცოში“ (1928 წ.) და სხვ.

მაშასადამე, ქართულ ცნობიერებაში დღემდე მის სიმბოლიკას შემდეგნაირად განმარტავენ – ძალა, მძინვარება, მრისხანება, სილამაზე და სისწრაფე. ეს თვისებები იკვეთება ვეფხვის, როგორც ცხოველურ, ასევე ღვთაებრივ სანყისში.

დასკვნა: ამდენად, ვეფხისტყაოსნის სახისმეტყველების შესწავლისათვის საჭიროა ტიპოლოგიური პარალელების გავლება ანტიკური მითოლოგიის, პოეზიისა და შუასაუკუნოებრივი ლიტერატურის ნიმუშებთან. საჭიროა გარკვევა მითოპოეტური აზროვნების სპეციფიკისა, მითოლოგიური სახისმეტყველებისა, ხოლო შემდეგ მითოსის ზღაპართან, ხალხურ პოეზიასთან და მხატვრულ ლიტერატურასთან, რომლებიც განხილულია გერმანელი მეცნიერების: ჰერდერის, იაკობ გრიმის, კროიცერის, ვუნდტის აგრეთვე ახალი დროის მრავალ მკვლევართა შრომებში. მკვლევართა აზრით, ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტურ-კომპოზიციური სტრუქტურა, პერსონაჟები, პოეტური სახეები, საჭიროებს დეტალურ ფუნქციურ ანალიზს მითოლოგიური სახისმეტყველების თვალსაზრისით, რათა სწორად ამოვიცნოთ ავტორისეული ჩანაფიქრი, ჭეშმარიტი დედა-აზრი პოემის (გამსახურდია, 1991:13)

ამრიგად, თანამედროვე კვლევა მიდის იქამდე, რომ მითოსი შეიცავს დაფარულ საზრისს, ფანტასტიკური სახეებისა და წარმოდგენების მიღმა არსებულს. სწორედაც, ამ საზრისის წვდომასა და გამოვლენას ისახავს მიზნად თანამედროვე მეცნიერული ანალიზი, თუმცა დღევანდელი რეალობა მაინც ვერ სწვდება ადამიანის კულტურული არსებობის ყველა საფეხურს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. აბზიანიძე... 2006: ზაზა აბზიანიძე, ქეთევან ელაშვილი, სიმბოლოთა ილუსტრირებული ენციკლოპედია, ტომი I, გამ. „ბაკმი“, 2006 წ.)
2. გამსახურდია, 1991: ზვიად გამსახურდია, ვეფხისტყაოსნის სახისმეტყველება, გამომც. „მეცნიერება“, თბ.,
3. Widengran, 1965: Widengran, G „Die Religionen irans, Stuttgart, 160, 209).
4. Engn, 1987: Engne11 1.,-Studies in Divine Kingship, London, 1987
5. Schelling, 1945: Schelling F. W., Introduction a la Philosophie de la My – thologie, I-II, Paris, 1945.
6. Росад, 1802: Сергиев Росад, Василии Великий, „Беседа юнишам о том как лучат ползу из язических сочинений“, 1802.

ინტერნეტ წყარო:

<http://literaturatmcodneoba.tsu.ge>

<https://www.aura.ge>

<https://karibche.ge/qristianuli-ckhovreba/qristianuli-khelovneba>